

Шутова М. А. Реконструкція етнокультурних стереотипів англичан и українців о доброжелательности.

В статье реконструированы стереотипные представления англичан и украинцев об их доброжелательности как доминантной черты характера. С помощью лингвосемиотической процедуры реконструкции внутренней формы образных языковых обозначений (стереотипных фраз) этой характеристики выявлены источники образности и мотивацию внешней формы фразеологических знаков как фиксаторов этнокультурных стереотипов в английском и украинском языках.

Ключевые слова: реконструкция, знак культуры, этнокультурный стереотип, ономазиологический мотив.

Shutova M. A. Reconstruction of Ethnic and Cultural Stereotypes of the British and Ukrainian about Goodwill.

The article deals with the reconstruction of stereotypes of the British and Ukrainian about their goodwill as a dominant trait. The source imagery and motivation of external form as phraseological signs as braces of ethnic and cultural stereotypes in English and Ukrainian languages have been identified with the help of linguistic and semiotic procedure of reconstruction of inner form of imagery of language signs (stereotypical phrases) of its characteristics.

Keywords: reconstruction, sign of culture, ethnic and cultural stereotypes, onomasiological motive.

Ярич М. В.
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ПУРИЗМ ЯК ОДНА ЗІ СФЕР ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ LANGUAGE/МОВА

Стаття присвячена вивченню мовного пуризму як однієї зі сфер вираження концепту LANGUAGE/МОВА. Визначено поняття пуризму як напряму в мовній політиці Англії, спрямованого на вилучення з мови іношомовних елементів. Розглянуто питання виникнення і розвитку пуризму в Англії і його основні види. Для визначення домену Пуризм проаналізовано супровідні до лексеми імені-концепту дієслова, іменники та прикметники як засоби текстової репрезентації образності й змісту концепту LANGUAGE/МОВА на основі його актуалізації у статтях із британських журналів.

Ключові слова: пуризм, концепт, домен, мовний стандарт, норма мови.

Мова як феномен і атрибут людської діяльності завжди цікавила суспільство загалом та людину зокрема. На основі мовної здатності людина оцінює свою і чужу мову, спілкується з іншими людьми, виражає своє ставлення до мови. Це відношення може бути або простою цікавістю, яка виражається через мовну гру, або випадком мовного пуризму, який полягає в неприйнятті тих чи інших форм запозичень і вивчення якого становить актуальність цього дослідження.

Кожна мова зазнає тих чи інших змін під впливом історичних подій, фактів, соціального і психологічного розвитку народу, його культури. З плином часу засвоюються мовні одиниці інших країн через політичні, економічні, соціальні зв'язки. Ці екстралінгвістичні фактори є вагомою причиною виникнення проблеми пуризму (чистоти мови). Людей, які не просто цікавляться мовною діяльністю, але й намагаються її змінити, називають мовними пуристами. Питання, що стосуються пуристичної діяльності, а також виникнення, розвитку пуризму у сучасній Англії досліджували такі вчені, як Л. С. Жукова, М. Е. Геерс, N. Langer, G. Tomas.

Метою статті є інтерпретація пуризму як однієї зі сфер вираження концепту LANGUAGE/МОВА.

Завдання:

- уточнити поняття мовного пуризму;
- простежити розвиток пуризму в сучасній Англії і визначити основні його види;
- сконструювати домен Пуризм як сферу вираження концепту LANGUAGE/МОВА, відображеного у текстовій його реалізації на матеріалі статей британських газет.

Пуризмом вважають напрям у мовній політиці, що спрямований на вилучення з мови іншомовних елементів, особливо у лексиці, синтаксисі, словотворі.

На думку дослідників, пік мовного пуризму в Англії припав на період з XVI по XIX століття, тобто фактично на час становлення мовного стандарту [1; 7]. До XVI століття прояви пуризму були незначними (більшість випадків мовної рефлексії того часу стосувалося латинської та французької мов), однак у XVI столітті з початком Реформації починається значне зростання пуристичної активності. Цьому, зокрема, сприяли екстралінгвістичні фактори соціокультурного і політичного характеру. Період з XVI по XVII століття називають епохою Ренесансу. У цей час спостерігається розквіт науки і мистецтва. Завдяки запровадженню друкарського виробництва у 1476 р. велика кількість населення Англії отримала доступ до книг, і став підвищуватися рівень освіти. Значна частина цього періоду припала на правління Єлизавети I, при якому Англія досягла статусу світової держави. Все це поступово сприяло посиленню почуття національної гордості та впевненості в цінності рідної мови [6].

Одночасно в країні гостро постало питання про поширення англійської мови в усі сфери суспільної діяльності. В середині століття їй відводилася роль лише як засобу повсякденного спілкування. Мовою знаті при створенні “високої” літератури і вирішенні державних питань вважали французьку мову, а в науковій сфері – латинську. Проте до XVI століття ситуація змінилася. Вплив англійської мови стає все більшим у країні. Французька мова зникла з країни як мова живого спілкування до кінця Столітньої війни, хоча судові установи використовували її у звітах аж до XVII століття. Латинська мова раніше займала провідну позицію в науці, однак і вона поступово почала поступатися англійській мові. Зростаюча національна самосвідомість вимагала створення мови, єдиної для всієї державної території. Саме англійська мова повинна була стати такою мовою. Проте, тривале панування французької мови на території Англії призвело до того, що англійська мова в XVI столітті перебувала у хаотичному стані: орфографічних правил не існувало, наголос у словах романського походження не був закріплений. Головною проблемою виявився обсяг словника, який проявлявся в нестачі лексем для передачі нових понять, і це особливо гостро відчувалося при перекладі з інших мов. В результаті, все частіше почали висловлювати думки про необхідність реформування англійської мови (реформаторський пуризм) [1]). Найбільш запеклі суперечки точилися навколо проблеми розширення лексичного складу англійської мови, і, в першу чергу, про співвідношення в ній кількості своїх і чужих (запозичених) елементів. Багато письменників та перекладачів у своїх творах використовували запозичення замість відсутніх на той час англійських слів.

У XVI столітті стався небувалий приплив запозичень із латинської та грецької мов. У зв'язку з цим виникає мовний пуризм ксенофобного типу. Проте, пуристи виступали не проти всіх запозичень в англійській мові, а проти безсистемного, масового вживання іноземних слів [7]. Окрім того, пуристами засуджувалося вживання слів, запозичених з різних джерел. Джон Чік, професор грецької мови

Кембріджського університету, вважав, що запозичення потрібно замінювати неологізмами, які мають англосаксонські корені. Іншим шляхом, який обрали пуристи для боротьби з запозиченнями, було використання архаїзмів. Однак і великі зміни в самій побудові англійської мови, в тому числі і в структурі слова, зробили, по суті, неможливим звернення до англосаксонського минулого [6].

Друга половина XVII століття виявилася непростою для англійського народу: на цей період припали: громадянська війна, що тривала 20 років з наступною реставрацією монархії в 1666 р., епідемія бубонної чуми навесні 1665 р. і велика пожежа в Лондоні. Історик Пол Слак назвав цю епоху “the age of obvious instability” (“епоха загальної нестабільності”). [7, с. 63]. Все це вплинуло на лінгвістичні настрої епохи: якщо в період Ренесансу пуристи в основному займалися поліпшенням поточного стану мови, то в кінці XVII – початку XVIII століття їх почала хвилювати занадто швидка його зміна. Мова, як їм здавалося, вже практично була досконалою, і будь-які зміни призводили до її занепаду. Таким чином, основною метою пуризму того часу було зафіксувати норми мови, в так званому, досконалому стані, а нові слова при необхідності брати з минулого (архаїчний пуризм, представниками якого були, наприклад, Д. Дефо і Дж. Свіфт). Незважаючи на утопічність такої ідеї, подібні погляди існували протягом всього XVIII століття [6].

У XVIII столітті з'явився ціла низка шляхів нормування англійської мови, часом утопічних. На відміну від попередньої епохи в дискусію були залучені прості люди, чия професійна діяльність безпосередньо не була пов'язана з мовою. В цей час почали з'являтися перші роботи, пов'язані з теоретичними проблемами мовознавства, було написано велику кількість граматики англійської мови.

Існували два погляди на нормування англійської мови: *прескриптивний* і *дескриптивний*. Згідно з першим, мова має підлягати суворому контролю з боку авторитетного нормалізатора, що керується у виборі норми розумом і власним мовним чуттям (Р. Лоут). Представники другого напрямку вважали за необхідне дотримуватися сформованого слововживання (*usage*), зумовленого історичним розвитком мови. Однак погляди останніх виявилися дуже передовими для того часу, вони не були почуті й лишилися лише теоріями. У навчанні, як і раніше, дотримувалися існуючих граматичних правил. У зв'язку з цим постало питання вибору мовного варіанта, що підлягає нормуванню. Основним критерієм вибору був соціальний: за еталон була визнана мова вищого соціального прошарку (зокрема, в цей час стають уживаними терміни *king's English* і *queen's English*, які з'явилися в середині XVI століття). Водночас з'являється закладене ще в XVI столітті негативне ставлення до регіональних діалектів, тобто формується елітарний пуризм, який повністю проявився в XIX столітті.

Покращення стану доріг і поява нових видів транспорту сприяли посиленому переміщенню людей між містами. Це, в свою чергу, підвищило мовну варіативність. Починають уживати терміни *dialect*, *accent*, *vernacular*, *lingo*, *patois*, *cant*. Підвищується рівень грамотності населення. У XVIII столітті складаються основні канони нормативного вживання англійської мови, а також продовжує формуватися мовний пуризм, характерний для сьогодення.

Третій етап пуристичної активності в Англії припав на Вікторіанську епоху, коли країна досягла значних політичних та економічних успіхів, спостерігалася зростання промисловості і культури, підвищувався рівень життя. Розвиток засобів масової інформації і науково-технічний прогрес зумовили появу нових реалій, що вимагали створення для них нових термінів. Поповнення словника здійснювалося шляхом словотворення (з'явилися нові способи словотворення: транспозиція,

скорочення, аббревіація), і за рахунок запозичень з латинської (за допомогою французької та німецької) та інших європейських мов. Запозичувались як цілі лексеми, так і окремі морфеми, на базі яких створювалися нові слова [1]. Внаслідок цього почалася нова хвиля ксенофобного пуризму (*inkhorn controversy*): запозичення з грецької і латинської мов викликали дискусії через їх незрозумілість (невмотивованість) для більшості населення. В цей же час спостерігається підвищений інтерес до регіональних варіантів мови: в 1873 р. було створено спеціальне товариство, що займалося вивченням англійських діалектів (*English Dialect Society*) [1].

Поряд з цим продовжував розвиватися елітарний пуризм. Причому, це відбувалося на лексичному рівні. До XIX століття відносять появу RP (*Received Pronunciation*) як символу приналежності до вищих верств суспільства. Поширенню RP на території Англії сприяла поява в 1870 р. шкіл особливого типу – *public schools*, метою яких було виховання британської еліти. В результаті, до кінця XIX століття будь-які регіональні особливості в мові людини піддавалися глузуванню [12]. Крім діалектів, сленгу, канта та професійного жаргону, елітарний пуризм XIX століття був спрямований на американізм, які все частіше з'являлися в мові внаслідок торговельно-економічних відносин між двома країнами. М. Е. Геерс не виділяє негативне ставлення до американізмів в окремий вид пуризму (ксенофобний), а розглядає його як прояв елітарного пуризму. Однак відмежування американського варіанту почалося вже в XVII столітті з переселенням британців на американський континент, і до XIX століття відмінності його від британського варіанту стали досить помітними. Потрапивши в нові умови, американці з часом виробили новий стереотип поведінки, про що свідчить і їх бажання показати свою відмінність від англійців, в тому числі в мовному плані. Після війни за незалежність (1775 – 1783 рр.) Америка перестала бути британською колонією, проголосивши себе незалежною державою і остаточно стала чужою для англійців. Тому, хоча англійці досі відмовляються сприймати американський англійський як самостійний варіант (для них він, як і раніше, залишається спотвореним варіантом англійської мови), мабуть, можна вважати негативне до нього ставлення проявом ксенофобного пуризму.

Унітарний пуризм XIX століття в Англії призвів до того, що літературна мова з орфографічними нормами RP визнавалася стандартом, престиж якого був надзвичайно високий. Вживання соціально-територіальних діалектів свідчило про низький соціальний стан мовця. Подібне ставлення стало причиною “мовної невпевненості” (*linguistic insecurity*) багатьох англійців – носіїв регіональних діалектів, які мріяли їх позбутися. Передбачалося, що з часом RP витіснить усі інші варіанти мови, які існували на той час і в країні настане ідеальна, з погляду пуристів, фонетична однаковість. Але насправді замість символу національного єднання RP перетворився на найпотужніший соціальний бар'єр, закріпивши поділ між класами на мовному рівні. Крім того уявлення про RP як про єдиний стандарт вимови вже тоді (в кінці XIX століття) були далекими від реальності. Насправді, правомірно говорити про варіанти, які можна об'єднати під загальною назвою RP. Нині виділяють декілька різновидів RP – *Upper class RP*, *General RP* і *Advanced RP*, з яких *Upper class RP* – більш консервативний тип вимови, а *Advanced RP* – більш демократичний, характерний для освіченої молоді 1960-х рр. Більше того, незважаючи на передбачення фонетистів, регіональні форми мовлення, як і раніше, продовжували існувати, і деякі видатні діячі того часу навмисне продовжували їх дотримуватися. Таким чином, навіть у часи свого найбільшого престижу (тобто в кінці XIX століття)

RP був мовою лише невеликого відсотка населення Англії (деякі дослідники визначають цю цифру в 3-5% [7]).

У другій половині ХХ століття ставлення до літературної мови і, зокрема, до RP змінюється. Цьому сприяла, в першу чергу, зміна суспільно-політичної і культурної ситуації в країні в 1960-е рр. У 1964 р. до влади прийшли лейбористи, які дотримувалися ліберально-демократичних принципів керівництва, покликаних повністю змінити образ Британії і відновити її колишню велич. Новий курс політики отримав назву Нова Британія (New Britain). У цілому, в суспільстві стали більше поважати права і бажання кожного індивіда, що прийнято вважати британським лібералізмом. В Англії стало модним слідувати стереотипам лише робітничого класу: *“Working-class culture has come to be admired in many ways. People are now a bit embarrassed to be seen imitating upper-class behaviour. It has become smart to go down market, and this is reflected of course in their pronunciation”* [12, с. 30]. Престиж RP, навпаки, стрімко падає. Його характеризують в основному, як застарілий (posh, plummy, outdated).

У лінгвістиці було переглянуто ставлення до мовного стандарту, а увага лінгвістів була зосереджена на вивченні мовних варіантів, відмінних від норми. Захоплене ставлення суспільства до регіональних форм мови відображено в безлічі заголовків: *“In praise of Dialect Democracy”*; *“Who said we speak the same language?”* (The Daily Telegraph). Найбільш часто висловлюють думку, що діалекти становлять важливу частину особистості їх носіїв; це те, що робить людей унікальними, не схожими один на одного. Таким чином, у кінці ХХ – початку ХХІ століття консервативні цінності замінюють ліберально-демократичними, що призводить до виникнення пуризму етнографічного типу. Відбувається різке звуження соціально-функціонального використання *Queen’s English*, який раніше вважався єдино можливим, правильним варіантом англійської мови, і підвищується роль територіальних діалектів; регіональний акцент перестає бути символом приналежності певного соціального статусу [6].

Однак, не можна очікувати того, що подібні лінгвістичні погляди підтримають всі члени англійського суспільства. Дискримінація за принципом наявності регіональних особливостей у вимові, як і раніше, відбувається, але у завуальованій формі. Таким чином, етнографічний пуризм, який розвинувся за останні декілька десятиліть в Англії, не можна назвати цілком успішним: він характеризується невисоким ступенем інтенсивності (так, більшість прихильників різноманіття реалізації мови все-таки дотримуються помірних поглядів, вважаючи за необхідність підтримку літературної форми) і завжди стикається з активним опором з боку представників елітарного пуризму.

Пуризм є однією зі сфер вираження концепту LANGUAGE/МОВА, оскільки він безпосередньо пов’язаний з мовною діяльністю. Під концептом у когнітивній лінгвістиці розуміють будь-яку оперативну одиницю мислення, яка може мати і не мати чіткої логічної форми. Це може бути поняття, образ, сфера дій, гештальт чи картина [3]. Цілісною структурою представлення знань вважають домен. Домен – царина знань, відмежована від інших подібних царин [5]. Р. Ленекер визначає домен як будь-яку зв’язну царину концептуалізації, відносно якої характеризується семантична структура [10]. Усі мовні одиниці до певної міри контекстуально залежні, тоді як домен і є контекстом для характеристики семантичної одиниці. Науковець стверджує, що домени можуть бути базовими або небазовими [11, с. 149]. Більшість доменів – небазові. Небазовим доменом є будь-яка царина концептуалізації, якщо вона використовується як тло, на якому визначається значення. Р. Ленекер вживає термін

домен як у відношенні до фонової інформації, так і до окремих складових цього тла [4, с. 90].

Для того, щоб визначити домен пуризму концепту LANGUAGE/ МОВА, ми провели інвентаризацію лексичних засобів об'єктивації мови у статтях британських газет і визначили частоту вживання іменників, прикметників, дієслів, що асоціюються з іменем цього концепту і пов'язані з поняттям пуризму мови. До домену пуризму відносимо такі прикметники, як *pure, correct, polished, elegant, clear*; до дієслів: *to purify, to clarify*; до іменників: *purist, purism, correctness*:

Over the last 400 years, there have been movements to make English a “pure” language, and these movements have generally targeted foreign loanwords (The Guardian).

*Can I describe a mythical explanation as to why language has deteriorated? Sanskrit was known as a **polished language**, but for what reason? (The Guardian).*

*Studies have shown that **purism** actually leads to faster language loss, because speakers become too intimidated (The Guardian).*

***Language purists** need little provocation to be driven to a frothing rage, so many of The Times’s more regular correspondents may wish to avoid the latest venture by dictionary compilers at Collins (The Times).*

*...using only a fine attention to distinctions between similar-sounding moral terms, can help to **clarify**, and by doing so, **purify** our moral language (The Times).*

*Sir, I agree with Mr Baird that Oliver Kamm seems to have “joined the anything goes” brigade in implying that usage is the only determinant of **correctness in language**, and this was borne out by Mr Kamm’s review of Simon Heffer’s book (The Times).*

*Sir, J. R. G. Edwards is right to alert us to the dangers of treating great authors as models of **correct language** (The Times).*

Наведені приклади вказують на важливість і суспільну цінність поняття пуризму (очищення) мови. Запозичення засмічують мову, тому їх потрібно позбуватися. Мовні пуристи ретельно спостерігають за змінами в мові і наголошують на правильному її вживанні. Проте пуризм може також призводити до занепаду мови, якщо мовці є занадто переляканими і нерішучими щодо правильного здійснення мовної пуристичної діяльності.

Роль пуризму в розвитку мови визначена сукупністю історичних, культурологічних та лінгвістичних чинників. Він є багатогранним явищем. Питання очищення мови від запозичених лексем постає на всіх етапах розвитку англійської мови, починаючи з XVI століття. Спроби вилучення іншомовних лексем, незважаючи на їх усталеність, були безрезультатними. Їх пробували замінити неологізмами чи архаїзмами, проте викоринити запозичення не вдалося. На різних історичних етапах еволюції мови виникали різноманітні види пуризму, які вказували на особливості та настрої тогочасного суспільства. Найпоширенішими видами пуризму вважали ксенофобний, архаїчний, елітарний, реформаторський, етнографічний. Кожний із них мав свої характеристики і був притаманний тій чи іншій епісі розвитку мови.

Оскільки пуризм має безпосереднє відношення до мовної діяльності, то він виступає як одна зі сфер вираження концепту LANGUAGE/МОВА. На матеріалі статей британських газет ми виокремили домен пуризму, визначивши найбільш уживані іменники, прикметники, дієслова, що асоціюються з іменем концепту.

Перспективним у цьому дослідженні вважаємо аналіз доменів профілювання концепту LANGUAGE/МОВА у різних типах дискурсу.

Л і т е р а т у р а

1. *Геерс М. Е.* Языковой пуризм в истории Англии и Германии : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М. Е. Геерс. – Тверь, 2002. – 292 с.
2. *Жаботинская С. А.* Концепт/домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
3. *Жаботинская С. А.* Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – 1997. – № 2. – С. 3–9.
4. *Жаботинская С. А.* Концептуальный анализ языка: фреймворк-сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2004. – № 9 : Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
5. *Жаботинская С. А.* Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – 2003. – № 478. – С. 145–164.
6. *Жукова Л. С.* Образ родного языка в картине мира современных англичан / Л. С. Жукова. – М. : Институт языкознания РАН, 2013. – 184 с.
7. *Crystal D.* The Fight for English. How Language Pundits Ate, Shot and Left / D. Crystal – N.Y. : Oxford University Press, 2006. – 239 p.
8. The Daily Telegraph [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.telegraph.co.uk/>
9. The Guardian [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.guardian.co.uk/>
10. *Langacker R. W.* Foundations of Cognitive Grammar / Ronald W. Langacker. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1991. – Vol. 2 : Descriptive Application. – 395 p.
11. *Langacker R. W.* Foundations of Cognitive Grammar / Ronald W. Langacker. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. – Vol. 1 : Theoretical Prerequisites. – 516 p.
12. *McCrum R.* The Story of English / R. McCrum, W. Cran, R. McNeil. – London : BBC Publications, 1986. – 351 p
13. The Times [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.thetimes.co.uk/>

Ярич М. В. Пуризм как одна из сфер выражения концепта LANGUAGE/ЯЗЫК.

Статья посвящена проблемам изучения языкового пуризма как одной из сфер выражения концепта LANGUAGE/ЯЗЫК. Определено понятие пуризма как направления в языковой политике Англии, направленного на устранение из языка иноязычных элементов. Рассмотрены вопросы возникновения и развития пуризма в Англии и его основные виды. Для определения домена Пуризм проанализированы лексемы, относящиеся к имени концепта: глаголы, существительные и прилагательные как средства текстовой репрезентации образности и содержания концепта LANGUAGE/ЯЗЫК на основе его актуализации в статьях из британских журналов.

Ключевые слова: пуризм, концепт, домен, языковой стандарт, норма языка.

Yarych M. V. Purism as one of the spheres of expression of the concept LANGUAGE.

The article deals with the study of the language purism as one of the areas of expression of the concept LANGUAGE. The notion of purism as a language policy in England aimed at the elimination of foreign language elements has been defined. The issues of the origin and development of purism in England and its main types have been considered. The domain of purism has been studied by the analysis of the adjoining to the concept's nominative lexeme verbs, nouns and adjectives as a method of textual representation of the concept LANGUAGE on the basis of its embodiment in the articles of British newspapers.

Keywords: purism, concept, domain, the locale, the norm of the language.